

HOZIRGI ZAMON TILSHUNOSLIGIDA TIL VA MDANIYATNING TALQINI

Lazizbek Juraqulov

Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi

lazizjuraqulov039@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi zamon tilshunosligida til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Til, madaniyatni aks ettirish va shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Maqola, til va madaniyat o'rtasidagi aloqalarni chuqur o'rganish, shuningdek, tafakkur va kommunikatsiya jarayonlarida ularning ta'sirini ko'rsatadi. Tilshunoslikning zamonaviy yondoshuvlari orqali madaniyatning tilga ta'siri va tilning madaniyatdagi ahamiyati muhokama qilinadi. Bu tadqiqot, til va madaniyatni bir butun sifatida tushunish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: til, madaniyat, tilshunoslik, kommunikatsiya, tafakkur, o'zaro bog'liqlik, madaniy kontekst, zamonaviy yondoshuvlar, madaniyatning tilga ta'siri, tilning madaniyatdagi ahamiyati.

Hozirgi zamon tilshunosligida til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar chuqur o'rganilmoqda. Til insonlar o'rtasidagi muloqot vositasi sifatida madaniyatni aks ettiradi va uning rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar, xalqni tashkil etuvchi urf-odatlar va kishilar o'rtasida axborot almashish vositasi sifatida tilshunoslik fanining markaziy masalalaridan biri hisoblanadi. Bu masalaning ahamiyati shundaki, til va madaniyat bir-birini o'zaro ta'sir etuvchi elementlar sifatida mavjud bo'lib, xalqning madaniy va ijtimoiy hayotida muhim rol o'ynaydi.

Til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik muammosi ko'plab taniqli olimlar o'rtasida munozaralarga sabab bo'lgan. Ba'zi olimlar tilni madaniyat bilan yaxlitlikning bir qismi sifatida ko'rishsa, boshqalari tilni faqat madaniyatni ifodalovchi shakl deb hisoblashadi. Masalan, E. Sapir va N. Tolstoy kabi etnotilshunoslik maktablari asoschilari, til va madaniyat o'rtasidagi aloqalarni tahlil qilganlarida, o'z fikrlarini keltiradilar.

E. Sapirning fikricha, til madaniyatdan tashqarida mavjud emas. U tilni "bizning turmush tarzimizni tavsiflovchi ijtimoiy meros" deb ataydi. Ya'ni inson faoliyati turlaridan biri sifatida til madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, inson hayotining turli sohalarida, ishlab chiqarish, ijtimoiy va ma'naviy sohalarida inson faoliyati

natijalarining yig'indisi sifatida belgilanadi. Boshqa tomondan, N. Tolstoy tilni madaniyatning tarkibiy qismi sifatida qabul qilgan. U tilning adabiy yoki folklor tili haqida gap ketganda, madaniyat quroli sifatida ko'rilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Vorf, o'z navbatida, yana oldinga bordi va tillar o'rtasidagi tarkibiy farqlarni har xil fikrlash turlari mavjudligining dalili sifatida va har qanday ma'lum bir madaniyatni tushunish uchun kalit sifatida ko'rish mumkin, deb ta'kidladi.. Odamlarning fikrlash uslubi ular gapiradigan tillar bilan shartlangan (agar aniqlanmagan bo'lsa) deb taxmin qiladigan lingvistik nisbiylik printsipli odatda Sapir-Vorf gipotezasi deb nomlanadi. Shu nuqtai nazardan, til har qanday muayyan madaniyatni anglashning kalitidir. Ushbu fikr yo'nalishi tilning ta'siri va qudrati va uning madaniy va etnik guruhlar a'zolari uchun ahamiyatini ta'kidlasa-da, tilni ham, madaniyatni ham mohiyatan izohlaydi. Ya'ni, til va madaniyatga monolit birlik sifatida qaraladi, ularning birligi va bir xilligi uchun muammo tug'dirmaydi. Til(lar) va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni yaxshiroq anglash zarurati ko'plab zamonaviy jamiyatlarda lingvistik, ijtimoiy va madaniy xilma-xillikning kuchayishi bilan bog'liq. Tilshunoslik va tillarni o'qitish sohasida odatda til va madaniyat ko'pincha bir-biri bilan bog'liq deb bilish darajasida chambarchas bog'liqdir. Til nafaqat aloqa vositasi, balki insonning madaniy o'ziga xosligini ko'rsatuvchi belgi yoki ko'rsatkich sifatida ham qo'llaniladi. Tilning ifodali vositalarini bilish, uning uslubiy va semantik boyligidan barcha tarkibiy xilma-xilligida foydalana olish - har bir ona tili bu uchun harakat qilishi kerak. Moddiy madaniyat yodgorliklari muhofaza qilinadi va tiklanadi - bu ma'naviy tarixiy merosning bir qismi. Til ham xuddi shunday, u vulgarizmlar va jargonizmlar, o'zlashmalarning kamroq ishlatilishini ta'minlash. Shuning uchun biz til o'rganish jarayonida mentalitet, milliy xususiyat, uni ajratib turadigan boshqa farqlarga duch kelamiz. Ushbu holatda til o'rganish jarayonida o'sha xalqning urf-odatlarini, milliy xususiyatlaridan ham xabardor bo'lishi kerak.

Til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik insoniyat uchun muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, til milliy identitetni shakllantiradi, chunki har bir millat o'ziga xos tili va madaniyatiga ega bo'lib, bu ularning tarixiy va ijtimoiy tajribalarini aks ettiradi. Ikkinchidan, til axborot almashish vositasi sifatida xizmat qiladi, madaniyat esa bu axborotni shakllantiradi. Muloqot jarayonida til va madaniyat bir-birini to'ldiradi va odamlar o'rtasida ijtimoiy aloqalarni rivojlantiradi.

Uchinchidan, madaniyat xalqning urf-odatlarini va an'alarini o'z ichiga oladi, til esa bu urf-odatlar va an'analarni ifodalash va avlodlarga o'tkazish uchun muhim vosita hisoblanadi. Bu jarayon xalqning tarixiy tajribasini saqlashga yordam beradi. To'rtinchidan, til inson faoliyatining turli sohalarida muhim rol o'ynaydi, madaniyat

esa bu faoliyatlarning asosiy tamoyillarini belgilaydi. Shuning uchun, til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik, ijtimoiy tuzilmalarni tushunishda ahamiyatga ega. Beshinchidan, globalizatsiya jarayonida turli madaniyatlar o'rtasidagi muloqot va o'zaro ta'sir kuchaymoqda. Bu holat til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikni yanada muhim qiladi, chunki madaniy interaktsiyalar til orqali amalga oshadi. Nihoyat, til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik fikr va tafakkurni tushunishda ham muhimdir, chunki til fikrlarni ifodalashda, madaniyat esa bu fikrlarning mazmunini belgilaydi. Umuman olganda, til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik insoniyatning ijtimoiy hayoti, muloqoti va madaniyati uchun muhim asos hisoblanadi. Bu bog'liqlikni tushunish, tilni o'rganish va madaniy merosni saqlash jarayonida zaruriy hisoblanadi.

Shunday qilib, til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar, bir-birini to'ldiruvchi va kuchaytiruvchi omillar sifatida qaraladi. Til madaniyatni aks ettiradi, madaniyat esa tilni rivojlantiradi. Ushbu o'zaro ta'sir, tilshunoslik tadqiqotlari uchun muhim ahamiyatga ega. Bog'liqlik haqida gap ketganda bu jihatlariga ham to'xtalib o'tish kerak:

1. **Madaniyat:** Bu xususiyat tilni shakllantiruvchi ijtimoiy kontekst sifatida ko'riladi. Madaniyat, xalqning tarixiy, ma'naviy va ijtimoiy o'ziga xosligini aks ettiradi. Til, o'z navbatida, madaniyatni ifodalovchi vosita bo'lib, insonlarning hayot tarzini, urf-odatlarini va an'alarini ifodalaydi.

2. **Muloqot:** Muloqot, til va madaniyat o'rtasida axborot almashish vositasi sifatida ishlaydi. Insonlar o'rtasida til orqali amalga oshiriladigan muloqot, madaniy qadriyatlar, an'analar va urf-odatlar haqida ma'lumot almashishga imkon beradi. Shu tarzda, til muloqotning asosi bo'lib, madaniy qiyofani yaratadi.

3. **Urf-odatlar:** Ushbu xususiyat, til orqali ifodalanadigan madaniyat elementlarini anglatadi. Urf-odatlar, xalqning madaniy hayotida muhim rol o'ynaydi va til yordamida avloddan-avlodga o'tadi. Masalan, o'zbek tilida "mehmondorlik" tushunchasi, mehmonlarga bo'lgan hurmatni va o'zaro muloqotni ifodalaydi.

4. **An'ana:** An'analar, til va madaniyat o'rtasida bog'lovchi mexanizm sifatida ko'riladi. An'analarning o'zaro aloqasi, til orqali ifodalgan qadriyatlar va madaniyatning o'ziga xosligini saqlashda muhim ahamiyatga ega. Til an'analarni ifodalash va saqlash vositasi sifatida xizmat qiladi.

Til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik, ijtimoiy hayotda muhim rol o'ynaydi. Har bir til, uning muloqot vositasi sifatida, o'ziga xos madaniyatni ifodalaydi. O'zbek tilidagi madaniy elementlar, urf-odatlar va an'analar, til orqali ifodalanadi va avloddan-avlodga o'tadi. Bu holat, tilni o'rganish jarayonida, madaniyatning ahamiyatini

anglash uchun muhimdir. Shu nuqtai nazardan, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tushunish, tilni o'rganish jarayonini yaxshilashga yordam beradi.

Urf-odatlar va an'analar, xalqning madaniy merosini ifodalaydi. Til orqali ifodalangan urf-odatlar, insonlar o'rtasidagi muloqotni chuqurlashtiradi. Misol uchun, mehmondorlik an'anasi, o'zbek xalqining madaniyatida muhim o'rin egallaydi. Bu an'ana til orqali ifodalanadi va muloqotda ko'rinadi. O'zaro hurmat, mehmonlarga bo'lgan munosabat, o'zbek tilida, o'ziga xos so'zlar va iboralar orqali ifodalanadi.

Til, milliy identitetni shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Har bir millatning o'ziga xos tili va madaniyati mavjud. Til, xalqning tarixiy va madaniy o'ziga xosligini aks ettiradi. O'zbek tilining o'ziga xosligi, xalqning tarixiy tajribasini, urf-odatlarini va an'alarini ifodalaydi. Bu holat, tilni o'rganish jarayonida, milliy o'ziga xoslikni saqlashga yordam beradi.

Ushbu maqolada til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning muhim jihatlari yoritildi. Til, muloqot vositasi sifatida, madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, xalqning tarixiy, ma'naviy va ijtimoiy o'ziga xosligini aks ettiradi. Madaniyat, til orqali ifodalangan urf-odatlar va an'analar orqali rivojlanadi, bu esa o'z navbatida jamiyatni birlashtiradi va milliy identitetni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Оганесян С.С. Культура речевого общения // Русский язык в школе. 1998.
2. Скворцов Л.И. Язык, общение и культура // Русский язык в школе. 2000.
3. Pennycook, A. (2010). *Language as a local practice*. London: Routledge.
4. Young, T. J. and Sachdev, I. (2011). Intercultural communicative competence: exploring English language teachers' beliefs and practices. *Language Awareness*, 20(2), 81-98
5. Sapir, E. (1993). *Language, Culture, and Society: A Collection of Readings*. University of California Press.
6. Tolstoy, N. (1995). *Language and Culture*. Moscow State University Press.
7. Ter-Minasova, S. (2000). *Language and Culture: A Sociolinguistic Approach*. Slovo Publishers.
8. Fishman, J. A. (1999). *Handbook of Language and Ethnic Identity*. Oxford University Press.
9. Whorf, B. L. (1956). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. MIT Press.
10. Sardar, Z. (2004). *Cultural Studies: A Critical Introduction*. Sage Publications.

11. Mohira, J. (2023). Problematic Situations That Arise in Learning Foreign Languages and Their Solutions. *International Journal of Recently Scientific Researcher's Theory*, 1(2), 414-417.
12. Valieva, N. (2022). Marie-Laure Derat, L'énigme d'une dynastie sainte et usurpatrice dans le royaume chrétien d'Éthiopie du XIe au XIIIe siècle. *Aethiopica*, 25, 258-261.
13. Валиева, Н. (2021). «Житие Лалибэлы»: новые перспективы исследования. *Библия и христианская древность*, 3(11), 197-214.
14. Valieva, N. (2021). Prof. Geta (t) chew Haile:(approx. 04/19/1931–June 10, 2021). *Scrinium*, 17(1), 16-19.
15. Valieva, N., & Liuzzo, P. M. (2021). Giving Depth to TEI-Based Descriptions of Manuscripts: The Golden Gospel of Ham. *Aethiopica*, 24, 175-211.
16. Valieva, N. (2020). The Manuscript Book in the Traditional Culture of Ethiopia, written by Platonov Vyačeslav Michajlovič, 2017. *Scrinium*, 16(1), 410-412.
17. Valieva, N. (2020). Getatchew Haile, The Ethiopian Orthodox Church's Tradition on the Holy Cross. *Aethiopica*, 23, 281-285.
18. Valieva, N. (2019). Nafisa Valieva, The 'Gadla Lālibalā collection of textual units': tradition and documentation. *Aethiopica*, 22, 315-318.
19. Валиева, Н. Ф. Библия И Христианская Древность. Библия И Христианская Древность Учредители: Кожухов Сергей, (3), 197-214.
20. Валиева, Н. А. (2022). Вақф Тушунчаси Ва Тарихдаги Вақф Ташкилотлари Ҳақида. *Oriental Journal of Social Sciences*, 2(2), 107-114.
21. Hymes, D. (1974). *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. University of Pennsylvania Press.
22. Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Harvard University Press.
23. Gumperz, J. J., & Hymes, D. (1986). *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Wiley.
24. Bekzodovna, J. M., & Akbarovna, D. G. (2023). Innovative Methods and Tools in Higher Education. *Science and Innovation*, 2(11), 708-715.
25. Dines, G., & Hume, K. (1992). *Gender, Language and Society*. Sage Publications.
26. Xasanova K. B. (2021). *Madaniyat va til bog'liqligi*.